

УДК 81'373.4=161.2 (043.3)

ТЕРМІНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ХУДОЖНІХ ТРОПІВ У ПРАЦЯХ

М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

Масликова О. С.

Кримський інженерно-педагогічний університет, м. Сімферополь

У статті аналізуються філологічні терміни праць М. С. Грушевського на позначення видів художніх тропів, наводяться приклади їх функціонування в системі найуживаніших терміносполук зазначеної тематичної групи.

Ключові слова: афоризм, гіпербола, іронія, метафора, парафраза, порівняння, евфемізм, епітет, троп.

Актуальність дослідження визначається відсутністю наукових праць, присвячених дослідженню термінів на позначення художніх тропів.

Метою дослідження є аналіз філологічних термінів на позначення художніх тропів за працями М. С. Грушевського.

У створенні стилістичної експресивності слова важливу роль відіграє переносне слововживання. Великого значення поетичному, образному виразу надавав О. Потебня. Таке вираження вчений пов'язував з етимологією слова, стверджуючи про «механізм» виділення якоїсь ознаки предмета, наприклад, його кольору. У процесі осягання видимого світу люди, помічаючи серед іншого спільну ознаку «зела», «зілля» – його колір, абстрагували цю ознаку й почали переносити на інші подібні за кольором предмети, утворюючи порівняльну конструкцію «такий як зело» [16, с. 64].

Для відтворення нової художньої якості використовується перенесення, зворот. *Троп* вважається родовою, узагальненою назвою, але в кожному конкретному випадку використовуються різні види тропів: порівняння, епітет, метафора, іронія, метонімія тощо. У порівнянні мають бути два елементи – те, що порівнюють, і те, з чим порівнюють. У сучасному літературознавстві *троп* – «слово, вживане в переносному значенні для характеристики будь-якого явища за допомогою вторинних смислових значень, актуалізації його внутрішньої форми» [13, с. 695]. Отже, тропи – це перенесення традиційних найменувань в іншу предметну площину, що реалізує одночасно два значення буквально та побічне, пов'язані одне з одним за принципом суміжності (метонімія, синекдоха), схожості (метафора), зміни ознаки (гіпербола, літота) чи протилежності (іронія) [17, с. 568].

Окрім тропу, роль визначення переносного слововжитку виконує і метафора. Її часто вживають замість поняття «троп» у виразах «метафоричний контекст», «метафоричний вираз» на означення різних видів тропу. Важливими художніми тропами є також *порівняння* та *епітети*. Ще Аристотель стверджував, що метафори,

очевидно, будуть і порівняннями, а порівняння, позбавившись одного слова, – метафорами. Під епітетом розуміють художній троп для образного означення предмета, явища, поняття, стану, дії. В усній народній творчості часто зустрічаються *постійні епітети*, такі, що постійно супроводжують означувані предмети і поняття: *степ широкий, темна нічка, чорні брови, буйний вітер* тощо. Часто їх первісна образність стирається, але належність їх до уснопоетичної стихії витворює довкола них ореол художності. За своїм значенням у художньому творі епітети поділяються на ліричні, зображувальні та описові. Іноді, разом з описовістю, вони набувають рис оказіоналізмів.

Терміни цієї тематичної групи часто вживані у творчості визначних літературних діячів ХІХ століття, а також у пресі того часу: *метафора, іронія, афоризм* тощо [12, с. 376, 328, 207]. Терміни на позначення художніх тропів зустрічаються у творах Лесі Українки: *метафора, епітет, гіпербола*. У творчості І. Франка зафіксовано такі слова на позначення художніх тропів: *епітет, метафора, порівняння, гіпербола, іронія* [15]. У розвідках М. Драгоманова зафіксовано терміни *епітет, іронія*.

Епітет у розумінні М. Грушевського – художнє означення, що підкреслює характерну рису, визначальну якість предмета, поняття, дії. Термін *епітет* у працях вченого зафіксований у терміносполуках: *побожні епітети, золоті епітети*. Наприклад: «Як бачимо, оригінальний титул, даний Вишенським, підпав переробці переписувача, що додав авторові ті **побожні епітети...**» [7, с. 263]; «Він тяжкий, монотонний, іконописний – як пізня візантійська ікона з надуживанням “**золотих**” **епітетів** (навіяних, очевидно, “золотими устами” автора)...» [7, с. 326]. Термін *епітет* вживається вченим також для індивідуалізації та підсилення вражень, як-от: «Вона починалась, очевидно, від коротких реєстрів подвижників, з короткою характеристикою, або характеристичним прізвиськом при кожному: **епітетом**, який мав на меті відрізнити його від інших одноіменних...» [3, с. 123]; «... Коли вона многословна, то се не з любові до широкого, гладкого оповідання: автор підбирає, ниже слова на слова, **епітет** на епітет, стараючись збільшити, поступувати враження, як пізніший Іван Вишенський» [3, с. 144]. В окремих випадках дослідник розрізняє *українські епітети* [4, с. 147], *античні епітети* [3, с. 210], *декоративні епітети* [4, с. 160].

Вживається в працях М. Грушевського термін *гіпербола*. Наприклад: «Величальник, як ми бачим, розширяє рамці **гіперболи** сміло і вводить в сей твір, що може собі тільки уявити світле, блискуче, “веселе”» [1, с. 234]. Термін *гіпербола* фіксуємо також у терміносполуці *панегірична гіпербола*: «Тому туча перемудрості, котру пустив видубицький книжник робить враження **панегіричної гіперболи**» [3, с. 101].

Із синонімічним значенням до терміна *гіпербола* вживає вчений у своїх працях слово *гіперболізм*: «Вони свідчать, наскільки се був стиль традиційний і затверділий в певних етикетних формах – в посольстві Михайла широко розпущений і доведений до **гіперболізму...**» [6, с. 216].

Вживані І. Франком терміни на позначення художніх тропів *порівняння* [15, с. 191], *метафора* [15, с. 137], *іронія* [15, с. 97] є й у творах М. Грушевського. *Порівняння* у вченого – це зіставлення двох предметів або явищ на основі подібності, яке має на меті виділити певну рису в зображуваному предметі, показати його яскравіше в художньому творі [14, с. 180]. Наприклад: «Але взагалі якихось поетичних, образних виразів, **порівнянь** автор не вживає, ритму в своє оповідання не вводить...» [3, с. 37]; «Сим можна пояснювати й деякі прикмети його похвали: крайності його панегіризму й гіперболізму **порівнянь**» [3, с. 31].

Одним із основних видів тропів, який полягає в перенесенні ознак одного предмета на інший за принципом подібності, у сучасному літературознавстві вважається *метафора*. М. Грушевський розрізняє *артистичні метафори* та *міфологічні метафори*. Наприклад: «... образ Бояна, як він покладає свої віщі персти на струни, оспівуючи князів, трудно вважати чистою **артистичною метафорою**» [2, с. 188]; «... творення і розмальовування фіктивних генеалогій, погоня за античними паралелями, **міфологічними метафорами**, начинювання ними до неможливості свого викладу – бажання в усім “до кінця нігтів” показувати себе ерудитом – слівця не сказати просто, а все з якимсь “палладійським натяком”» [9, с. 236].

Під *іронією* розуміють художній троп, який виражає глузливо-критичне ставлення митця до предмета зображення. У широкому розумінні *іронія* означає вид комічного в естетиці, що передбачає кпин чи нищівний скепсис, перевагу чи поблажливість, зумисне приховані, але визначальні для загальної тональності чи навіть пафосу твору та організації всієї його образної системи. Від гумору іронію відрізняє «прихованість» її під маскою серйозності. *Іронія* у вужчому розумінні – лукава чи насмішкувата інакомовність, коли слова або вираз набувають в образному контексті значення, протилежного буквальному, або такого, що ставить його під сумнів чи заперечує. У цьому, вужчому розумінні іронію відносять або до тропів, або до стилістичних фігур [18, с. 258]. Отже, *іронія* (сарказм) як троп може складатися зі слова чи виразу, контрастованого загальним іронічним контекстом.

Характеризуючи оповідання Клірика, М. Грушевський зазначає: «**Іронія** і пафос – се його сильніші сторони» [7, с. 188]. Фіксуємо функціонування терміна *іронія* в працях М. Грушевського ще й у словосполученнях: *тонка іронія*, *злобна іронія*, *делікатна іронія*: «Присвятити ж цю свою працю він рішив Могилі, мотивуючи це передусім таким цікавим міркуванням – мабуть, тільки наївним, хоч могло б бути прийнято за **тонку** і **злобну іронію**...» [9, с. 115]; «До того прилучався дивоглядний, цілком безграмотний коментарій – його абсурди з **делікатною іронією** витолкував потім в рецензії на сю збірку» [4, с. 184].

Фіксуємо паралельне вживання в формах чоловічого і жіночого роду термінів *парафраз* і *парафраза*, якими М. Грушевський позначає стилістичні фігури. Вживаючи ці терміни, учений розуміє не зовсім чітко окреслену стилістичну фігуру, а й спосіб передавання попереднього формозмісту в його нові форми: «Часом наші нібито оригінальні писання являються переробкою, **парафразом** візантійських або болгарських творів, так що нелегко буває потягнути границю між таким “оригінальним писанням” і тими перекладеними творами, які підпадають на нашім

грунті різним переробкам, додаткам, інтерпретаціям (вставкам)» [2, с. 51]; «Щодо зверхньої форми, то ще Барсов справедливо звернув увагу, що мова слов'янського Девгенія не раз доволі далеко відбігає від грецького оригіналу, так що, властиво, маємо доволі свobodну **парафразу** грецького тексту, зроблену під впливом українських воїнських оповідань, їх традиційних епічних оборотів» [2, с. 204].

Висновки. Отже, терміни для називання художніх тропів активно вживаються в метамові М. Грушевського. Ці лексеми характеризують засоби поетичного мовлення письменників того часу, а також розкривають багатство, посилюють і увиразнюють емоційне й оцінне забарвлення, вказують на номінантні ознаки авторського стилю. Послідовне вживання вченим термінів на позначення художніх тропів сприяло їх утвердженню в сучасному літературознавстві.

Список літератури

1. Грушевський Михайло. Історія української літератури / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1993. – Т. 1.
2. Грушевський Михайло. Історія української літератури / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1993. – Т. 2.
3. Грушевський Михайло. Історія української літератури / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1993. – Т. 3.
4. Грушевський Михайло. Історія української літератури / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1994. – Т. 4, книга 1.
5. Грушевський Михайло. Історія української літератури / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1994. – Т. 4, книга 2.
6. Грушевський Михайло. Історія української літератури / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1995. – Т. 5, книга 1.
7. Грушевський Михайло. Історія української літератури / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1995. – Т. 5, книга 2.
8. Грушевський Михайло. Історія української літератури / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1996. – Т. 6, книга 1.
9. Грушевський Михайло. Історія української літератури / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1996. – Т. 6, книга 2.
10. Грушевський Михайло. Історія України / Михайло Грушевський. – К.: Освіта, 1991. – 271 с.
11. Грушевський Михайло. Історія України-Руси: В 11 томах, 12 книгах / [репринт. вид.] / Михайло Грушевський. – К.: Наук. думка, 1993. – Т. 3.
12. Жовтобрюх М. А. Мова української преси (до середини 90-х років XIX ст.) / М. А. Жовтобрюх. – К.: Вид-во Академії наук Української РСР, 1963. – 415 с.
13. Літературознавчий словник-довідник / [редакц. колегія Р. Т. Гром'як та ін.]. – К.: Вид. центр «Академія», 1997. – 750 с.
14. Масликова О. С. Словник філологічної термінології та номенклатури творів М. С. Грушевського / О. С. Масликова. – Сімферополь, 2002. – 256 с.
15. Пінчук С. П. Словник літературознавчих термінів Івана Франка / С. П. Пінчук, С. С. Регушевський. – К.: Наук. думка, 1966. – 271 с.
16. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – М., 1968. – Т. 3. – С. 64-66.
17. Современный словарь-справочник по литературе / [сост. и научн. ред. С. И. Кормилов]. – М.: Изд-во «Олимп», 1999. – 699 с.
18. Ткаченко А. О. Мистецтво слова (вступ до літературознавства) / А. О. Ткаченко. – К.: ВПЦ «Київський університет, 2003. – 448 с.

Масликова О. С. **Термины для обозначения художественных тропов в трудах М.С. Грушевского** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.143-147.

В статье анализируются филологические термины трудов М.С. Грушевского для обозначения видов художественных тропов, приводятся примеры функционирования в системе часто употребляемых терминосочетаний указанной тематической группы.

Ключевые слова: афоризм, гипербола, ирония, метафора, сравнение, эвфемизм, эпитет, троп.

Maslikova O. **Terms to indicate artistic tropes in the writings of M.S. Grushevskogo** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.143-147.

The article deals with the philological terms within the works of M.S. Grushevsky for designating the kinds of literary tropes, the examples of their functioning are presented within the system of frequently used term combinations of indicated thematic group.

Key words: aphorism, hyperbola, irony, metaphor, comparison, euphemism, epithet, literary trope.

Поступила до редакції 05.10.2011 р.